

Mariusz KRZYSZTOFIŃSKI¹

POLSKA PARTIA ROBOTNICZA WOBEC POLSKIEJ PARTII SOCJALISTYCZNEJ NA RZESZOWSZCZYŹNIE W LATACH 1944–1948

Niniejszy tekst przedstawia stosunki pomiędzy Polską Partią Robotniczą a Polską Partią Socjalistyczną w południowo-wschodniej Polsce, określanej jako Rzeszowszczyzna w latach 1944–1948. Autor oparł swoją pracę na dokumentach partii komunistycznej (PPR) oraz policji politycznej (Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego). Analiza zachowanej dokumentacji obrazuje proces likwidacji PPS przez PPR. Partia komunistyczna zmierzała bowiem ku pełnej dominacji PPS. Wykorzystywała do tego w tym czasie swoją propagandę. Proces zakończył się w 1948 roku, kiedy PPS została wchłonięta przez PPR. W rezultacie tego powstała PZPR (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – PZPR). W artykule opisano dylematy działaczy PPS, którzy zostali zmuszeni do wyboru pomiędzy obroną własnej niezależności a pełnym podporządkowaniem komunizmowi. Istotną w tym procesie była rola Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Opracowanie przyczynia się do kompleksowej prezentacji monopolizacji władzy przez komunistów w powojennej Polsce. Artykuł, mimo że ma charakter regionalny, wpisuje się do głównego nurtu historiografii, traktującej o komunizmie, który był totalitarną formą ustrojową

Słowa kluczowe: komunizm, monopolizacja władzy, Polska Partia Socjalistyczna, Polska Partia Robotnicza

Wkroczenie Armii Czerwonej na terytorium Polski, otwierające przed Polską Partią Robotniczą (PPR) szanse na przejęcie władzy, zdeterminowało kierownictwo tej marginalnej dotąd formacji politycznej do podjęcia starań o pozyskanie przychylności części społeczeństwa. Służyć temu miały między innymi ogólnikowe hasła zawarte w Manifestie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN), które korespondowały z przekonaniem dzielnym przez ludowców i socjalistów, że w Polsce konieczne są fundamentalne zmiany ustrojowe, uniemożliwiające powrót do stosunków społecznych i politycznych panujących w okresie przedwojennym².

Jednym ze środowisk, które komuniści zamierzali „przyciągnąć do siebie”, byli socjaliści. Na Rzeszowszczyźnie mieli oni znaczny wpływ między innymi wśród pracowników naftowych w okolicach Gorlic, Jasła i Krosna. Istotną rolę w tym procesie odegrał niezakończony proces scalenia Gwardii Ludowej Polskiej Partii Socjalistycznej

¹ Dr Mariusz Krzysztofiński, Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie, 35-060 Rzeszów, ul. Słowackiego 18, tel. 17 860 60 18, e-mail: mariusz.krzysztofinski@ipn.gov.pl

² K. Przybysz, *Partie polityczne Polski Podziemnej 1939–1945*, Warszawa 2006, s. 182–183. Jak pisał Michał Śliwa, według socjalistów powojenna Polska miała być demokratycznym państwem robotniczo-chłopskim, stanowiącym alternatywę wobec komunizmu oraz kapitalizmu. W kraju planowano przeprowadzenie reformy rolnej oraz uspołecznienie przemysłu (M. Śliwa, *Demokracja polska. Idee – ludzie – dzieje*, Warszawa 2010, s. 203–204).

(PPS) „Podkarpacie” z Armią Krajową³. W lipcu 1944 r. utworzono Okręgowy Komitet Rewolucyjny PPS „Podkarpacie”, który uniezależnił się od władz zwierzchnich partii⁴. Środowisko to pretendowało do odegrania istotnej roli na miejscowej scenie politycznej. Wspomniany komitet opowiadał się za przeprowadzeniem radykalnych reform społecznych na drodze „rewolucyjnej”⁵. Natomiast 11 września 1944 r. dowództwo oddziału Gwardii Ludowej PPS „Podkarpacie” wydało rozkaz, by podległe mu oddziały wstępowały do armii Berlinga⁶. Pozbawieni kadr komunistki sięgnęli także po radykalnych socjalistów, zasilając nimi lokalny aparat bezpieczeństwa⁷. Sporo socjalistów znalazło się też w szeregach miejscowej Milicji Obywatelskiej. Część ludowców czy radykalnych socjalistów, podejmując z komunistami współpracę o charakterze politycznym i legitymizując tym samym rządy PKWN, liczyła, że w zamian będzie mogła realizować własne koncepcje polityczne. Część – jak pisał Wiesław Syrek – „przystępowała do budowy nowego aparatu państwowego także ze względów taktycznych, aby nie pozwolić komunistom na zdobycie pełni władzy”⁸. Szybko jednak wraz z krzepnięciem struktur nowego reżimu i rozwojem organizacyjnym PPR zrezygnowano z „usług” tych przedstawicieli PPS, którzy nie chcieli współpracować z komunistami na ich warunkach bądź swoim postępowaniem nie gwarantowali pełnej lojalności. Tak było na przykład w wypadku Józefa Kucharskiego, który funkcję zastępcy kierownika Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Krośnie pełnił od października 1944 r. W styczniu 1945 r. został kierownikiem Grupy Operacyjnej Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na powiat jasielski, a potem szefem PUBP w Jaśle, ale już 24 września 1945 r. został zwolniony z UB jako „podejrzany o działalność antypaństwową”, „antysemityzm” oraz „nadużycia władzy”⁹.

³ M. Wieliczko, *Jasielskie w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa 1974, s. 265.

⁴ W. Syrek, *Początki władzy komunistycznej w powiecie krośnieńskim (od „wyzwolenia” do powstania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej)*, [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, C. Nowak, Rzeszów–Krosno 2009, s. 37.

⁵ *Ibidem*, s. 36–37.

⁶ APRz, KW PZPR, 14.934, Gwardia Ludowa Podkarpacia, Rozkazy, proklamacje, wspomnienia, Rozkaz nr 3, 11 IX 1944 r., k. 1–2; M. Wieliczko, *op. cit.*, s. 316.

⁷ Do służby w UB trafił Józef Kucharski oraz żołnierze z jego oddziału: Tadeusz Pis, Władysław Grochowski, Stanisław Michalski, Stanisław Kotulak, Ludwik Forystek (W. Syrek, *op. cit.*, s. 43–44).

⁸ *Ibidem*, s. 56. Michał Śliwa dowodził, że w lubelskiej PPS istniał także nurt dążący do „uznania równorzędności partii socjalistycznej w stosunku do PPR, a nawet przyznaniem socjalistom dominującej pozycji w polskim systemie politycznym”. Wyraziciele tych poglądów opowiadali się za wielopartyjnym systemem politycznym (M. Śliwa, *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 225–226). Wojciech Szczepański, komendant Obwodu AK Jarosław, pisał we wspomnieniach, że począwszy od lata 1944 r., rosła liczba członków PPS w powiecie jarosławskim, gdyż wstępowali do niego „ludzie, którzy chcieli, względnie musieli pracować, a jako bezpartyjni nie mogli otrzymać żadnego stanowiska; żeby uniknąć przynależności do PPR, wpisywali się do PPS” (W. Szczepański, *Wspomnienia. Lipiec 1944 – grudzień 1957*, oprac. i red. T. Bereza, M. Gliwa, Rzeszów 2008, s. 98).

⁹ Z. Nawrocki, *Kierownictwo krośnieńskiej bezpieki w latach 1944–1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956...*, s. 125, 127–128; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007, s. 243.

Kilka miesięcy wcześniej, 7 września 1944 r., w Rzeszowie zawiązał się Tymczasowy Okręgowy Komitet PPS (początkowo objął zasięgiem tylko Rzeszów)¹⁰. W spotkaniu organizacyjnym brali udział: Jan Mirek, Stanisław Adamiec, Stanisław Chuchła, Alfred Draczyński, Kornel Fujarewicz, Ludwik Jasiewicz, Mieczysław Maliszewski, Henryk Metala, Zygmunt Opaliński, Jan Rak i Henryk Warzocha. Pomocy organizacyjnej w budowie struktur „falszywej PPS” udzieliła Wojewódzka Rada Narodowa w Rzeszowie oraz wojsko, które użyczyło działaczom PPS samochody¹¹.

Konferencja „odnowionej” PPS – „kradnącej nazwę” konspiracyjnym strukturom socjalistów skupionych w PPS „Wolność–Równość – Niepodległość”- , i opowiadającej się za realizacją programu PKWN i sojuszem z komunistami, odbyła się 10 i 11 września 1944 r. w Lublinie. Faktycznie kongres miał na celu wesprzeć legitymizację władzy przejmowanej przez komunistów, reprezentując koalicję kilku partii politycznych formalnie od nich niezależnych. Jak wynika ze sprawozdania przedstawiciela KC PPR w Moskwie, Leona Finkelszteina, wysłanego do instruktora Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) [WKP(b)] Nikołaja Puchłowa, podczas kongresu lubelskiego PPS uznała konieczność zawarcia jednolitego frontu z PPR oraz poparła PKWN. Przy okazji zaatakowano rząd RP na uchodźstwie, opanowany jakoby przez sanację. Jak zauważył Finkelsztejn, kadry nowej PPS tworzyli „drugorzędni działacze aparatu partyjnego i związkowego starej PPS, szczebla powiatowego i wojewódzkiego, z których wielu w okresie okupacji nie przejawiało aktywności politycznej”¹². W tym kontekście trudno nie zgodzić się z opinią Bogusława Barnaszewskiego, który uznał, że powstała w Lublinie PPS nie była zdolna do praktycznego udziału w sprawowaniu władzy¹³.

Na uzurpatorski charakter „falszywej” PPS zwracali uwagę od momentu jej powstania działacze PPS przebywający na emigracji, a także działacze skupieni w kraju w konspiracyjnych strukturach „Wolność-Równość-Niepodległość”¹⁴. W końcu 1944 r. „lubelska” PPS na Rzeszowszczyźnie liczyła 2756 członków, działała na terenie 12 powiatów województwa rzeszowskiego¹⁵. Struktury tej partii powstały w Rzeszowie, Sanoku, Krośnie, Brzozowie, Dębicy, Mielcu oraz Nisku. W październiku 1944 r. według

¹⁰ A. Daszkiewicz, *Międzypartyjne stosunki polityczne w Polsce południowo-wschodniej (lata 1944–1947)*, Rzeszów 1987, s. 16.

¹¹ S. Dobosz, *Przemiany w Małopolsce Środkowej w dobie rewolucji ludowodemokratycznej*, Rzeszów 1984, s. 72.

¹² *1944 październik 10 – Informacja przedstawiciela KC PPR w Moskwie Leona Finkelszteina o przebiegu konferencji (XXV Kongresu) PPS w Lublinie 10–11 września 1944 r., przekazana instruktorowi WKP(b) Nikołajowi Puchłowowi*, [w:] *Polska–ZSRR. Struktury podległości. Dokumenty WKP(b) 1944–1949*, oprac. G.A. Bordiugow, A. Kochański, A. Koseski, G.F. Matwiejew, A. Paczkowski, Warszawa 1995, s. 95–99. Zob. też. R. Spalek, *Między pragmatyzmem a władzą. Zawłaszczanie PPS w kraju (1944–1948)*, [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Szkice. Polemiki. Wspomnienia*, red. R. Spalek, Warszawa 2010, s. 147–148.

¹³ B. Barnaszewski, *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw*, Warszawa 1996, s. 35–36.

¹⁴ A. Siwik, *Polska Partia Socjalistyczna na emigracji w latach 1945–1956*, Kraków 1998, s. 18–20.

¹⁵ A. Daszkiewicz, *op. cit.*, s. 17 Stan PPR w województwie rzeszowskim kilka miesięcy później w marcu 1945 r. wynosił 4829 członków. M. Krzysztofiński, *Komuniści na Rzeszowszczyźnie 1918 – 1944/1945*, Rzeszów 2010, s. 305.

Włodzimierza Zawadzkiego kierownictwo PPS w Rzeszowskim opanowane było przez działaczy wywodzących się z Wolność, Równość, Niepodległość (WRN)¹⁶.

Od początku istnienia odnowiona PPS miała spełniać podrzędną funkcję w stosunku do PPR. Świadczyły o tym słowa Władysława Gomułki, który w lutym 1945 r. powiedział, że czwórporozumienie [PPR, PPS, Stronnictwo Ludowe (SL) i Stronnictwo Demokratyczne (SD)] jest kompromisem, który „nie oznacza wyrzeczenia się przez PPR przewodnich myśli i celów”¹⁷. Już jesienią 1944 r. podczas posiedzenia Komitetu Wojewódzkiego (KW) PPR w Rzeszowie uznano, że „zadanie wyizolowania agentów londyńskich z szeregów PPS to nie wtrącanie się w wewnętrzne sprawy bratniej partii, a po prostu obowiązek”¹⁸. W marcu 1945 r. na zjeździe wojewódzkim KW PPR jeden z członków PPR, Włodarczyk z Jarosławia, przestrzegał, że „wstęp do PPS nie jest krępowany żadnymi ograniczeniami, ułatwia więc przenikanie elementów wrogich i paraliżuje współpracę. Chodzi tu zwłaszcza o brak sprawdzianów dotyczących przeszłości członków wstępujących do PPS”¹⁹. Rozczarowywał komunistów także ówczesny przewodniczący PPS Jan Mirek²⁰, który według PPR „na wszystko się zgadza i na wszystko kiwa potakująco głową, ale nic nie robi i nic nie załatwia”²¹. W lutym 1945 r. na stanowisku przewodniczącego WK PPS doszło do zmiany – funkcję tę objął Stanisław Pelc²².

Z raportu sporządzonego przez Główny Zarząd Polityczny Armii Czerwonej w maju 1945 r., omawiającego stosunki pomiędzy PPR, SL, PPS i SD, wynika, że oficjalne odcięcie się PPS od WRN miało charakter jedynie formalny. Stwierdzenie to dotyczyło sytuacji w Krakowskim, ale można je – choć na mniejszą skalę – odnieść także do Rzeszowszczyzny²³. Znajdująca się na ideowym rozdrożu lubelska PPS od początku

¹⁶ AAN, KC PPR, 295/IX-290, Wydział Organizacyjny KW PPR, Sprawozdania opisowe z lat 1944–1948, Sprawozdanie za okres od 20 IX do 1 X 1944 r., k. 8.

¹⁷ Cyt. za: B. Barnaszewski, *op. cit.*, s. 36.

¹⁸ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie za okres od 20 IX do 1 X 1944 r., k. 2.

¹⁹ APRz, KW PPR, 1, Sekretariat, Wojewódzkie konferencje sprawozdawczo-wyborcze z lat 1944–1947, Protokół Wojewódzkiego Zjazdu PPR, 11 III 1945 r., k. 18.

²⁰ Jan Mirek (1900–1971), ur. w Grębocinie, pow. Będzin, członek PPS od 15 IX 1918 r., w latach 1927–1939 sekretarz PK PPS w Rzeszowie, w okresie okupacji niemieckiej przewodniczący Komisji Sądzącej Kierownictwa Walki Podziemnej w Rzeszowie, od września 1944 r. przewodniczący WK PPS w Rzeszowie. Sprawował także funkcję wiceprzewodniczącego Prezydium Rady Naczelnej PPS (październik 1944 – luty 1945), członek CKW PPS (kwiecień–sierpień 1946). Od sierpnia 1944 r. kierownik Wydziału Pracy i Opieki Społecznej WRN w Rzeszowie, od listopada 1944 r. wicewojewoda rzeszowski, a od sierpnia 1945 r. wojewoda rzeszowski. Później m.in. dyrektor Izby Rzemieślniczej w Rzeszowie, poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL II–IV kadencji. Od grudnia 1948 r. członek egzekutywy KW PZPR w Rzeszowie (R. Witalec, *Mirek Jan*, [w:] *Encyklopedia Rzeszowa*, Rzeszów 2004, s. 324; W. Grabowski, *Polska tajna administracja cywilna 1940–1945*, Warszawa 2003, s. 368).

²¹ AAN, KC PPR, 295/IX-290, Wydział Organizacyjny KW PPR, Sprawozdania opisowe z lat 1944–1948, Sprawozdanie z marca 1945 r., Rzeszów, k. 31.

²² A. Daszkiewicz, *op. cit.*, s. 17. Jan Mirek powrócił na stanowisko przewodniczącego WK PPS na początku grudnia 1945 r. (ibidem, s. 18.)

²³ 1945 maj 23 – Pismo szefa Zarządu VII Głównego Zarządu Politycznego Armii Czerwonej generała-majora Michaiła Burcewa do kierownika Wydziału Informacji Międzynarodowej KC WKP(b) Georgi Dymitrowa wraz z wyciągiem z raportu 1. Frontu Ukraińskiego Armii Czerwonej o

istnienia pozostawała w orbicie zainteresowania aparatu bezpieczeństwa. Jego funkcjonariusze, mając za zadanie zapewnienie monopolistycznej pozycji PPR na powojennej scenie politycznej, gromadzili informacje dotyczące socjalistów, a gdy zachodziła potrzeba, dokonywali ich aresztowań oraz werbowali jako agentów i informatorów UB w celu zapewnienia komunistom kontroli nad PPS²⁴.

Polska Partia Socjalistyczna cieszyła się o wiele większym poparciem wśród pracowników zakładów przemysłowych województwa rzeszowskiego niż PPR. Na przykład w lutym 1945 r. w sanockiej fabryce wagonów PPS liczyła 266 członków, PPR zaś – zaledwie 30²⁵. Tendencje te bardzo niepokoiły partię komunistyczną. Jesienią 1945 r. PPR informowała, że w „nafcie” nie ma żadnego wpływu. Podobnie było w Jedliczu, gdzie do rad zakładowych wybrani zostali tylko członkowie PPS. Generalnie uznawano, że w poszczególnych powiatach brak jakiegokolwiek współpracy z PPS. Zmienić to miało wyznaczenie osoby, która zajmowałaby się wyłącznie zdobywaniem wpływów wśród pracowników „nafty”. Postanowiono także zastosować bardzo efektywną metodę „wtyczek”. Wyrazicielem takich tendencji był Jan Huczko, który apelował: „Niektórzy nasi towarzysze boją się występować jako PPR-owcy, takich tow[arzyszy] należy przydzielać do «nafty», by w zupełności nasze wpływy nie zniknęły”²⁶. I sekretarz KW PPR Stanisław Hanyż optował nawet za stworzeniem w „nafcie” komitetów partyjnych PPS i oddelegowaniem do nich kogoś z KW²⁷.

Szczególnie silne wpływy miał PPS-WRN wśród pracowników PKP. Generalnie partia dostrzegała, że rady zakładowe w poszczególnych zakładach, jak również związki zawodowe opanowane są przez tzw. prawicę PPS²⁸. Wypieranie PPR przez PPS w wyborach do rad zakładowych dotyczyło całego kraju. Według PPR „to ustawiczne wymykanie się dołów i ogniów dołowych PPS spod kontroli i dyspozycji PPR rodzi w Politbiurze plany zapobieżenia złu”²⁹. Taka ocena PPS zbiegła się w czasie ze stanowiskiem kierownictwa tej partii, które bez euforii przyjmowało proponowany przez

wzajemnych stosunkach partii polskich, wchodzących do bloku demokratycznego, [w:] *Polska – ZSRR. Struktury podległości...*, s. 128. Jak wynika z dalszej części tego dokumentu, zastępcom komendantów wojennych do spraw politycznych na terytorium Polski nakazano wspierać wszelkimi sposobami partię bloku demokratycznego, a w szczególności PPR (*ibidem*, s. 135).

²⁴ R. Spalek, *op. cit.*, s. 156–157. W powiecie łańcuckim w 1946 r. jeden z szefów PUBP „prowadził rozmowy” z członkami PK PPS mające na celu zawarcie umowy o współpracy z PPR. Funkcjonariusze UB w sprawozdaniach odnotowywali również wszelkie krytyczne postawy socjalistów wobec komunistów (P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa w Łańcucie 1944–1956*, Rzeszów 2006, s. 105). O represjach UB wobec działaczy PPS zob. też J. Marszałec, *Procesy i prześladowania przywódców PPS-WRN w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Szkice...*, s. 243–273.

²⁵ A. Brygidyn, *Sanok między wojną a stanem wojennym*, Krosno [b.r.w.], s. 15.

²⁶ APRz, KW PPR w Rzeszowie, 5, Protokoły egzekutywy KW PPR z lat 1945–1948, Protokół posiedzenia egzekutywy KW PPR w Rzeszowie, 24 IX 1945 r., k. 30–31.

²⁷ *Ibidem*, k. 31.

²⁸ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie z działalności KW PPR za lipiec 1945 r., k. 28–29.

²⁹ *Dział „A” – Polityczny. Sprawozdanie informacyjne za lipiec 1946 r.*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 2: *Lipiec 1946–styczeń 1947*, Wrocław 1997, s. 117. Według *Wolności i Niezawisłości* PPR postanowiła takiemu obrotowi rzeczy zaradzić poprzez rozbudowę systemu „wtyczek”.

PPR wiosenny termin wyborów w 1946 r. Mimo to 28 września 1945 r. na wspólnym posiedzeniu KC PPR i CKW PPS podjęto decyzję o wystawieniu jednej listy wyborczej.

W środowisku socjalistów nadal toczyły się spory ideowe, w których ścierały się dwie odmienne strategie wyborcze. Jedną z nich zakładała samodzielne wystartowanie w wyborach, druga zaś preferowała utworzenie szerokiego bloku wyborczego³⁰. Rolę forum, na którym omawiano między innymi zasady współpracy pomiędzy PPS a PPR, odgrywała powołana specjalnie w tym celu Wojewódzka Komisja Porozumiewawcza Stronnictw Politycznych. Faktycznie jednak jej charakter sprowadzał się do legitymizowania poczynań PPR i nadawania im charakteru „demokratycznego”.

POMIĘDZY REFERENDUM A WYBORAMI

Jak pisał Bogusław Barnaszewski, stanowisko PPS wobec komunistów zmieniło się po sfałszowanym referendum z czerwca 1946 r. W kampanii propagandowej poprzedzającej referendum akcentowano, że komuniści i PPS zajmują jednakową postawę, agitując wspólnie za głosowaniem w referendum „3 razy tak”. Sfałszowanie wyników referendum wzmocniło pozycję PPR, która przystąpiła do rozprawy z PSL i jego liderem Stanisławem Mikołajczykiem, żądając od kierownictwa PPS poparcia dla usunięcia go z rządu³¹. Podobne tezy zawierał artykuł zamieszczony w „Robotniku” z 29 lipca 1946 r., w którym Edward Osóbka-Morawski nawoływał do zaprowadzenia jedności narodowej. Urzeczywistnić ją miały rządy PPS. Oczywiście wypowiedź ta miała raczej za zadanie „podbić” wartość PPS, niż stanowić faktyczny wskaźnik aspiracji politycznych socjalistów. Takie stanowisko PPS spotkało się z kontrakcją PPR (z jej polecenia grupa działaczy PPS skrytykowała dotychczasowe kierownictwo PPS)³².

Wyrazem tych tendencji w województwie rzeszowskim było usunięcie w lipcu 1946 r. na Wojewódzkiej Konferencji PPS w Krośnie Jana Mirka ze stanowiska przewodniczącego WK PPS i zastąpienie go przez przybyłego z Warszawy Władysława Rajkowskiego³³. Odwołany przewodniczący po latach tak wyjaśniał powody tej decyzji: „Cała moja wina polegała na tym, że według tych towarzyszy za mało mówiłem na zebraniach o samej PPS, a za dużo o Manifeście Lipcowym i potrzebie zjednoczenia obu partii”³⁴.

W sierpniu 1946 r. PPR oskarżała PPS o „kokietowanie” PSL i prowadzenie w jej szeregach propagandy wymierzonej w PPR³⁵. Co gorsza, według komunistów „kierownictwa powiatowe PPS *de nomine* stoją na stanowisku współpracy, *de facto* sabotują, ile się da, naszą partię”³⁶. W okręgach naftowych członkowie PPS rugowali ze

³⁰ C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 r. w Polsce*, Warszawa 2000, s. 12–14.

³¹ R. Spalek, *op. cit.*, s. 183–184.

³² B. Barnaszewski, *op. cit.*, s. 86–87.

³³ S. Dobosz, *op. cit.*, s. 316.

³⁴ J. Mirek, *Ostatnie dni okupacji i pierwsze lata po wyzwoleniu*, [w:] *Ze wspomnień działaczy*, Rzeszów 1966, s. 125–126.

³⁵ Opisując taktykę polityczną PPS, Janusz Wrona stwierdził, iż „w kierownictwie PPS przeważało przekonanie, że nie należy dopuścić do eliminacji PSL, do czego zmierza PPR”. Sukces komunistów w tej kwestii osłabiał pozycję PPS (*Kampania wyborcza i wybory do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947*, wybór, wstęp i oprac. J. Wrona, Warszawa 1999, s. 14–15).

³⁶ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR za sierpień 1946 r., k. 34.

stanowisk członków PPR³⁷, a bezpośrednio po referendum w PPS odezwały się głosy negujące pozycję komunistów.

Niedługo potem na szczęblu centralnym PPS zmuszono do przystąpienia do bloku wyborczego. Alians przedwyborczy PPS z komunistami umacniało podpisanie 28 listopada 1946 r. umowy o współpracy pomiędzy obu partiami³⁸. Na podstawie jednego z punktów tej umowy mówiącego o wykluczeniu z szeregów PPS tych socjalistów, którzy działają na szkodę jednolitego frontu klasy robotniczej 30 listopada 1946 r. WK PPS w Rzeszowie usunęła z funkcji dotychczasowego przewodniczącego i mianowała na to stanowisko ponownie Jana Mirka³⁹.

Jeden z punktów umowy zawierał *passus* wymierzony w PSL. Obie partie podjęły się doprowadzić do rozłamu wśród ludowców. Dzięki tej umowie PPR zobowiązała się obsadzać pewną liczbę stanowisk państwowych członkami PPS. W zamian PPS pogodziło się z hegemonią PPR⁴⁰. W pochodzących najprawdopodobniej z tego okresu wytycznych dla partii nakazywano komunistom wobec PPS: „Pilnie śledzić ich linię podziału i chwycić lewicowe elementy – rzucić siły na realizację umowy w terenie, by ona nie była na papierze, urządzać wspólne zebrania, kursy, wysuwać lewicowych PPS-owców na stanowiska po PPS-owcach, lecz nie kosztem naszej partii, zachować parytet – podkreślać perspektywę jedności organizacyjnej tych dwóch partii, pomagać ZWM [Związkowi Walki Młodych- dop. M.K.] w zbliżeniu z OMTUR [Organizacją Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego – dop. M.K.]”⁴¹. Na podstawie porozumienia z 28 listopada 1946 r. zawiązано w Rzeszowie Międzypartyjny Komitet Propagandy Wyborczej (później zmienił nazwę na Wojewódzki Komitet Wyborczy), który odpowiadał za propagandę przedwyborczą „bloku demokratycznego”.

OD SFALSZOWANYCH WYBORÓW DO „ZJEDNOCZENIA” Z PPR

W lutym 1947 r. PPR podjęła czystkę w aparacie samorządowym województwa rzeszowskiego⁴². Jej ofiarami padali także członkowie PPS. Proces opanowywania PPS przez PPR opisywał w sprawozdaniach Zarząd Główny Wolności i Niezawisłości (WiN). Miał się on odbywać dwoma sposobami:

„a) od góry obsadzanie najwyższych stanowisk przez swoich zaufanych;

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ A. Daszkiewicz, *op. cit.*, s. 177–178.

³⁹ S. Dobosz, *op. cit.*, s. 317.

⁴⁰ R. Turkowski, *Polityczny ruch oporu chłopów (1945–1947)*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 1998/12, s. 38; J. Wrona, *Rok 1948. Kontynuacja czy czas przełomu w polskim życiu politycznym?* [w:] *Rok 1948. Nadzieje i złudzenia polskich socjalistów*, red. M.E. Ożóg, Rzeszów 2000, s. 76–77.

⁴¹ APRz, KW PPR, 12, Sekretariat, Okólniki sekretariatu KC PPR z lat 1944–1948, Zadania naszej partii, k. 24.

⁴² Rozpoczęcie usuwania ze stanowisk osób „szkodzących” komunistom zaczęto realizować na dużą skalę po sfalszowaniu wyborów parlamentarnych z 19 stycznia 1947 r. Ofiarami czystek stawali się także działacze PPS. Wraz z „przejmowaniem” przez członków PPR kolejnych urzędów i instytucji komuniści zaprzestali odwoływania się do hasła o charakterze narodowym. Pojęcie „naród” zaczęto zastępować określeniami „społeczeństwo” i „lud” (J. Wrona, *Wizje państwa i społeczeństwa PPR/PZPR oraz ich realizacja (1944–1989)*, [w:] *Wizje i realia. Studia nad realizacją polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin 2002, s. 57).

b) od dołów przez wychwytywanie swoich zaufanych, zastawionych jednolitifrontowo.

W ten sposób, mając w szeregach PPS swoich nadzorców i agentów, którzy legitymują się socjalizmem, stara się PPR zachować formę PPS, a wyznaczyć jej polską narodową treść. Wielu PPS-owców, zwłaszcza wyżej postawionych w hierarchii partyjnej, stoi na gruncie współpracy z PPR, ponieważ liczy na poparcie tej ostatniej. Tym należy tłumaczyć fakt, że gdy doły czujące po polsku od tej współpracy stronią, to wyżej postawieni towarzysze o tę współpracę zabiegają⁴³.

W marcu 1947 r. WiN pisał o jednym z sposobów zdobywania informacji o PPS. Mianowicie partia nakazała, by „wyznaczyć na dwu PPS-owców jednego PPR-owca do ścisłej obserwacji i należy z nimi iść na kieliszek wódki, aby się wygadali, i zacieśnić stosunki z PPS, przez co możemy wyłaniać sabotażystów i reakcjonistów z zakładów pracy”⁴⁴. W tym samym czasie działacze PPS tak opisywali skalę współpracy pomiędzy członkami PPR a funkcjonariuszami UB: „Członkowie PPR wszyscy są współpracownikami UB, ściślejszymi lub przygodnymi”⁴⁵.

Wyrazem rozbieżności pomiędzy PPS a PPR w tym okresie jest następująca wypowiedź Władysława Gomułki na plenum KC PPR w kwietniu 1947 r.: „PPS nie jest partią wychowaną w duchu marksistowskim i nie rozumie istoty walki klasowej [...]. Nie rozumiejąc, chciałoby tej walki uniknąć w imię bzdurnych teorii humanizmu socjalistycznego. Ten humanizm pepesowski to nic innego, jak wyciąganie ręki do zgody z reakcją”⁴⁶.

Przyjęta wówczas przez PPR strategia zakładała budowę tak zwanego jednolitego frontu z PPS. Jak jednak wynika z materiałów zebranych przez WUBP w Rzeszowie z kwietnia 1947 r., nieufność i chęć odcięcia się od PPR charakteryzowała znacząco część członków PPS, gdyż „pod wpływem nacisku ze strony WK PPR odbyło się kilka zebrań międzypartyjnych. Mimo nacisku na wspólną odprawę sekretarzy PPR i przewodniczących PPS, na odprawę stawilo się jedynie 6 przew[odniczących] PK PPS, natomiast 11 nie przybyło na odprawę. Na zapytanie WK PPR, dlaczego nie wstawili się, dano wymijającą odpowiedź.

W pow. Jasło PPS-owcy, tj. elementy prawicowe, nie godzą się na wspólne maszerowanie z PPR-owcami w pochodzie 1-majowym, jak również nie zgodzili się na urządzenie wspólnej zabawy w dniu 1 Maja. Elementy prawicowe z PK PPS w Jasle zaprosiły PSL-owców do pochodu 1-majowego ze sztandarami”⁴⁷.

Nie lepsze nastroje panowały na wspólnej konferencji PPR i PPS 6 maja 1947 r. Oficjalnie poruszano na niej kwestie współpracy pomiędzy obiema partiami. Jednak w trakcie przemówienia I sekretarza KW PPR Józefa Kalinowskiego członkowie PPS (oczywiście ci „prawicowi”) tupali nogami, kaszleli i wszelkimi sposobami przeszkadzali

⁴³ *Dział Polityczny – Sytuacja wewnętrzna w kraju w lutym 1947 r.*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 3: *Luty–listopad 1947*, Wrocław 1997, s. 13–14.

⁴⁴ *Układ sił politycznych w kraju (załącznik do sprawozdania ZG WiN)*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 3, s. 92.

⁴⁵ APRz, WK PPS w Rzeszowie, 24, Sprawozdanie WK PPS w Rzeszowie za okres od 1 II do 26 III 1947 r. do CKW PPS (Wydział Polityczno-Propagandowy), 27 III 1947 r., k. 5.

⁴⁶ Cyt. za: J. Itrich-Drabarek, *Dylematy polskich socjalistów wobec zmian ustrojowych w Polsce (1944–1948)*, [w:] *Rok 1948. Nadzieje i żudzenia...*, s. 25.

⁴⁷ AIPN Rz, 055/62, WUSW, Materiały dotyczące PPS i PPR, t. 1, k. 25.

w ogłoszeniu przesłania. Na dodatek krytykowano także PPR i UB⁴⁸. Mimo tych nastrojów w maju 1947 r. Władysław Rajkowski z PPS na wojewódzkiej konferencji PPR opowiadał się za współdziałaniem obu partii, które miało doprowadzić do ich zjednoczenia⁴⁹.

Różniło także PPR i PPS podtrzymywanie przez socjalistów konieczności istnienia trzech sektorów gospodarki (państwowego, prywatnego i spółdzielczego) oraz krytyczne stanowisko wobec rozpoczętej przez PPR tak zwanej bitwy o handel. W czerwcu 1947 r. PPR dostrzegała, że „poza kilkoma wypadkami w terenie nie uwidacznia się ściślejsza współpraca z naszą partią, a jeżeli dojdzie do porozumienia, to w praktyce nie zostaje to wykorzystane przez PPS”⁵⁰.

Przypadki antagonizmów pomiędzy terenowymi działaczami PPR a PPS były bardzo częste. Przewodniczący koła PPS w Pilźnie Jan Rydzak mówił, że przy pracach poszukiwawczych ropy naftowej w okolicach Pilzna nie może być zatrudniony żaden członek PPR. Działacz ten uważał, że prace te muszą zakończyć się niepowodzeniem, gdyż w innych przypadku Sowieci zabraliby całą naftę⁵¹. W Przemysłu zawieszono miano w prawach członka PPS tamtejszego przewodniczącego powiatowego komitetu za rzekomą współpracę z PPR. Niepokój partii komunistycznej wzbudzał bojkot przez PPS-owców rocznicy wybuchu rewolucji październikowej czy przyjmowanie w szeregi tej partii byłych członków PSL⁵².

Nacisk wywierany przez PPR na PPS był tak duży, że 30 czerwca 1947 r. Rada Naczelna PPS podjęła decyzję, że „wróg jest tylko na prawo, partner do współpracy

⁴⁸ *Ibidem*. Krótką informację o przebiegu wspomnianej wspólnej konferencji PPS i PPR w Rzeszowie zamieszczono w sprawozdaniu ZG WiN z maja 1947 r. Znaleźć tam można zapis: „Właściwe nastawienie PPS do PPR odzwierciedliło się w dyskusji, w której członkowie PPS powiedzieli zupełnie wyraźnie, że o przyjaźni i współpracy można będzie mówić dopiero wówczas, gdy PPR przestanie myśleć o supremacji nad PPS, nie będzie swych członków forytować więcej niż innych obywateli i gdy przestanie straszyć społeczeństwo pistoletem i UB. Również ostro skrytykowali referat I sekretarza PPR na temat gospodarczy, mówiąc, że to wszystko, co podkreśla się, łącznie z osiągnięciami w trzyletnim planie pracy, stabilizację i postępowanie ku lepszemu – jest tylko teorią i osiągnięciem na papierze, gdyż w rzeczywistości z każdym dniem idziemy ku gorszemu” (*Dział „B” Sprawozdania ZG WiN – sytuacja wewnętrzna*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 3, s. 202). Wbrew forsowanym przez komunistów rozwiązaniom PPS była przeciwna likwidacji prywatnego handlu i produkcji (R. Spalek, *op. cit.*, s. 211–212).

⁴⁹ J. Kamińska-Kwak, *PPR i PPS w powiecie rzeszowskim w latach 1947–1948 na drodze do zjednoczenia*, [w:] *Rok 1948. Nadzieje i złudzenia...*, s. 97.

⁵⁰ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR za czerwiec 1947 r., k. 46.

⁵¹ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za październik 1947 r., k. 64.

⁵² AIPN Rz, 055/62, WUSW, Materiały dotyczące PPS i PPR, t. 1, k. 26–27. Przechodzenie członków PSL do PPS w powiecie brzozowskim odnotowywali funkcjonariusze PUBP. W czerwcu 1947 r. na polecenie WUBP w Rzeszowie aresztowano ówczesnego przewodniczącego KP PPS Józefa Teodorowskiego. Rok później, wykorzystując informacje zdobywane przez funkcjonariuszy PUBP w Brzozowie, komuniści dokonali czystki w lokalnych strukturach PPS, usuwając z jej szeregów wszystkie osoby im nieprzychylnie, uznane przez nich „za wrogię”, niepewne czy „chwijne” politycznie (P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa w Brzozowie 1944–1956*, Rzeszów 2008, s. 185, 187–194).

znajduje się po lewej stronie barykady”⁵³. Ta wymuszona deklaracja faktycznie oznaczała kapitulację PPS. Jej konsekwencją była ingerencja PPR i podległego jej aparatu bezpieczeństwa w sprawy personalne socjalistów. W wyniku tych działań nasiliła się też akcja „reorganizacji” rad narodowych wszystkich szczebli. W marcu 1947 r. w wyniku ewidentnej presji funkcjonariuszy PUBP w Lubaczowie uznano za nieważne wydawane dotychczas miejscowym socjalistom tymczasowe legitymacje partyjne (pod zarzutem zagnieżdżenia się w PK PPS elementów reakcyjnych). Przy okazji postanowiono przeprowadzić swoistą selekcję wszystkich członków PPS⁵⁴.

W końcu 1947 r. PPS podjęła kroki w celu przygotowania się do Kongresu Zjednoczeniowego z PPR. Ta jednak dostrzegła, że PPS zaczyna organizować swoje koła na terenach wiejskich. Kierownictwo KW PPR w Rzeszowie pisało: „PPS wchłania całe masy wybitnie PSL-owskie, które były zakonspirowane w kreciej robocie w stosunku do obecnej rzeczywistości, zakładając swe koła w takich miejscowościach, gdzie do niedawna były bazą wypadową najrozmaitszych band, przy organizowaniu tych kół posługują się aktywnym wybitnie reakcyjnym, jak np. księdzem na terenie powiatu Brzozów, który zakłada koła PPS, i nic dziwnego, że przy nowej kampanii werbunkowej natrafiłszy na szereg trudności w terenie ze strony PPS, jak np. starosta PPS-owiec w powiecie jarosławskim zabraniał wójtom i sołtysom PPR-owcom brania udziału w akcji werbunkowej, w powiecie niskim [nizańskim – M.K.] II sekretarz Kom[itetu] Pow[iatowego] PPS wraz z swoimi członkami próbował rozbić zebranie zorganizowane przez naszych członków – i cały szereg jest takich faktów”⁵⁵.

Kością niezgody pomiędzy PPR a PPS okazały się też wybory do zarządów Związku „Samopomocy Chłopskiej”. Polska Partia Socjalistyczna żądała od PPR takiej samej liczby mandatów. Polska Partia Robotnicza niepokoiła również chęć przechodzenia niektórych kół PPS w całości do PPR. Według części działaczy PPS przyczyną były obiecane przechodzącym posady⁵⁶. W tym samym okresie w okręgu naftowym PPS nie podjęła „współpracy” z PPR. Postawa PPS nawiązywać miała do programu WRN z okresu okupacji niemieckiej i przez komunistów *a priori* uznana została za antysowiecką i antykomunistyczną. Wyrażało się to między innymi w tym, że „robotnicy niejednokrotnie obawiali się sympatyzować z członkami naszej partii, gdyż kierownicy i majstrowie przerzucali ich na gorszą robotę”⁵⁷. W styczniu 1948 r. KW PPR odnotowywał, że „współpraca obu partii robotniczych na szczeblu wojewódzkim ogranicza się wyłącznie do formalistyki. Na przeszkodzie w realizacji jednolitego frontu klasy robotniczej stoi prawica PPS, która na tutejszym wojew[owódzwie] wieździe prym. Obaj sekretarze wojew[ódzcy] PPS są zdecydowanie prawicowi”⁵⁸. W rozumieniu PPR w Zarządzie Wojewódzkim PPS nie było ani jednego jednolitofrontowca. Podobne stanowisko wobec

⁵³ Cyt. za: B. Barnaszewski, *op. cit.*, s. 174.

⁵⁴ W. Woszczak, *PPS w powiecie lubaczowskim w latach 1947–48*, „Rocznik Lubaczowski” 2000/9–10, s. 183.

⁵⁵ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za grudzień 1947 r., k. 80.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 80–81.

⁵⁷ *Ibidem*, k. 85.

⁵⁸ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za styczeń 1948 r., k. 95.

PPR zajmowały zarządy powiatowe PPS (szczególnie z południowych terenów województwa).

W marcu 1948 r. sekretarz WK PPS w Rzeszowie Władysław Rajkowski skierował pismo do I sekretarza KW PPR w Rzeszowie Józefa Kalinowskiego, w którym skarżył się na łamanie przez poszczególne organizacje terenowe PPR uzgodnień wynikających z umowy o współpracy zawartej w listopadzie 1946 r. Jako zagrożenie dla swojej pozycji socjaliści uznawali ściśle związki PPR z SL, polegające na wspólnym obsadzaniu przez obydwie partie stanowisk w zarządach Związku Samopomocy Chłopskiej, jak również w innych instytucjach, z pominięciem PPS.

Spotkania przedstawicieli KP PPR i KP PPS, mające służyć przygotowaniu się do „zjednoczenia”, nie należały do przyjaznych. Na przykład w powiecie lubaczowskim Zygmunt Anyszewski z PPR podczas sporu ze starostą i wicestarostą groził im bronią oraz możliwością zaarrestowania. Te same „argumenty” stosował wobec I sekretarza PPS⁵⁹.

Innymi przejawami rugowania PPS miało być niedotrzymywanie w terenie umów zawieranych z PPR, faworyzowanie SL, eliminowanie PPS ze spółdzielczości i z terenów wiejskich. Działaniom tym towarzyszyło szkalowanie PPS, przedstawianej przez propagandę komunistyczną jako partia prawicowa⁶⁰. Zmierzająca do monopolizacji sceny politycznej PPR coraz mniej liczyła się ze swoim partnerem. Zresztą PPR dostrzegała, że w szeregach PPS przeważają działacze związani z linią programową WRN. Nie bez zakłopotania kierownictwo PPR stwierdzało: „W obecnej chwili nie możemy zaliczyć żadnych poważnych sukcesów z PPS”⁶¹.

Zmianie nastawienia PPS do komunistów służyć miała akcja pokongresowa (kongres odbył się w grudniu 1947 r.) prowadzona pod hasłem „PPS potrzebna narodowi polskiemu”. Za jej sprawą chciano wypromować tych członków PPS, którzy opowiadali się za „współpracą” z PPR. W terenie jednak postępowanie niektórych PPS-owców charakteryzowała wrogość wobec komunistów. Na przykład sekretarz KP PPS w Sanoku Władysław Haduch opowiadał się za sojuszem PPS z PSL, wskazując na podobne cele obydwu stronnictw. Dyrektor fabryki wagonów w Sanoku, związany z PPS, zabraniał zaś swoim pracownikom lektury PPR-owskiej „Trybuny Robotniczej”. Utrudniał także jej kolportaż. Jeden z działaczy KP PPS w Dębicy oświadczył natomiast, że „teraz dopiero rozpoczniemy walkę z PPR”⁶². Za zagrażające monopolizacji życia politycznego regionu PPR uznała też wypadki wstępowania czy aktywizacji w strukturach PPS działaczy WiN⁶³.

⁵⁹ W. Woszczak, *op. cit.*, s. 194.

⁶⁰ APRz, KW PPR, 19, Sekretariat, Współpraca partii politycznych – protokoły, sprawozdania i korespondencje z lat 1945–1948, Do Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej na ręce tow. Kalinowskiego Józefa w miejscu, 6 III 1948 r., k. 114–121.

⁶¹ APRz, KW PPR, 3, Plenarne posiedzenia KW PPR – protokoły z lat 1944–1948, Protokół plenum KW PPR przy udziale wszystkich I sekretarzy, 5 III 1948 r., k. 32.

⁶² APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za styczeń 1948 r., k. 95–97.

⁶³ APRz, KW PPR, 3, Plenarne posiedzenia KW PPR – protokoły z lat 1944–1948, Protokół plenum KW PPR przy udziale wszystkich I sekretarzy, 5 III 1948 r., k. 34; APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za styczeń 1948 r., k. 95–97. Jak wynika z badań Grzegorza Ostasza i Andrzeja Zagórskiego, następujący członkowie PPS byli zarazem członkami WiN: Jan Kocur, Józef Malarz, Jan Motyka i Józef Biłas (Rada WiN

W czerwcu 1948 r. w ramach czystki w szeregach PPS komuniści doprowadzili do zmiany w WK PPS – usunięto dwóch członków z Wojewódzkiego Sądu Partyjnego, zastępując ich jednolitofrontowcami⁶⁴. Akcją „wyrzucania” osób kontestujących podległość wobec PPR z szeregów PPS przygotowywał aparat bezpieczeństwa. Jak obliczył Zbigniew Nawrocki, specjalne „trójki” złożone z członków PPR usunęły do 25 września 1948 r. 630 „wrogich” PPS-owców⁶⁵. W poszczególnych powiatach listy przewidzianych do usunięcia członków PPS sporządzały referaty V powiatowych urzędów bezpieczeństwa publicznego. Przekazywano je potem po uzgodnieniu z KP PPR powiatowym władzom PPS. Czystce towarzyszył proces werbowania agentury pośród socjalistów przez Wydział V WUBP w Rzeszowie i podległe mu referaty V PUBP⁶⁶. Na przykład w powiecie niżańskim Referat V PUBP w Nisku miał informatora o pseudonimie „Szczała”. Przydzielono mu zadanie „rozpracowania czł[onków] PPS, którzy szkodliwą działalnością przyczyniają się do opóźnienia procesu organicznej jedności, inf[ormator] ten ma wszelkie możliwości w rozpracowaniu, gdyż jest w bezpośrednim kontakcie z reakcyjnymi czł[onkami] PPS”⁶⁷. W powiecie rzeszowskim Referat V PUBP w Rzeszowie miał dwóch informatorów pośród członków PPS. Znaczna grupa usuniętych w tym powiecie osób z PPS miała założone sprawy ewidencyjne

Tarnobrzeg), Antoni Grycko (członek KP PPS w Jarosławiu), Tadeusz Wojdanowicz (I sekretarz KP PPS w Jarosławiu), Jan Jurkiewicz, Władysław Lasek, Ferdynand Pelc, Antoni Ubieszynski (wszyscy czterej z Rady WiN Przeworsk), Leon Cag, Mieczysław Jurasinski, Leonard Chudzikiewicz, Jan Kędziora, Tadeusz Pelc, Kazimierz Rudnicki (cała szóstka należała do Rady WiN Brzozów), Paweł Rudnicki (Rada WiN Krosno), Maria Rady (Rada WiN Sanok), Antoni Nicpoń, Jan Mroszczyk (Rada WiN w Przeworsku). Wykaz ten z pewnością jest niepełny, ale ukazuje skalę zaangażowania działaczy PPS w struktury WiN. Zob. A. Zagórski, *Schemat organizacyjny WiN-u (1945–1947). Okręg WiN Rzeszów (próba rekonstrukcji)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1995/6; G. Ostasz, *Schemat organizacyjny Okręgu WiN Rzeszów (1945–1947). Uzupełnienia*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1996/8. Jak pisze Grzegorz Ostasz, kierownictwo Okręgu WiN Rzeszów utrzymywało kontakty z przedstawicielami legalnie działających wówczas partii (w tym z PPS). Jak nadmieniam: „skuteczne kontakty winowców z socjalistami” odbywały się w rejonach Krosna i Przeworska. Monitorując ówczesną sytuację społeczno-polityczną, WiN zbierał informacje o działalności PPS, wykorzystując w tym przypadku działaczy WiN będących zarazem członkami PPS. W kwietniu 1946 r. rozkolportowano apel Łukasza Cieplińskiego skierowany do działaczy PPS, przestrzegający ich przed działaniami komunistów zmierzających do pełnego podporządkowania sobie środowisk socjalistycznych (G. Ostasz, *Okręg Rzeszowski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”. Model konspiracji, struktura, dzieje*, Rzeszów 2006, s. 140–141, 147–148). Do PPS wstąpił także przebywający w Zabrze prezes Okręgu WiN Kraków, a od 1947 r. prezes IV Zarządu Głównego WiN ppłk. Łukasz Ciepliński (E. Jakimek-Zapart, *Nie mogłem inaczej żyć... Grypsy Łukasza Cieplińskiego z celi śmierci*, Kraków 2007, s. 21). Jak podaje autorka, apel ten spotkał się z gwałtowną reakcją aparatu bezpieczeństwa, który zintensyfikował działania mające na celu likwidację IV Zarządu Głównego WiN (*ibidem*, s. 31).

⁶⁴ APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za czerwiec 1948 r., k. 173.

⁶⁵ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 232.

⁶⁶ P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa w Łańcucie 1944–1956...*, s. 106–108. W powiecie mieleckim tuż przed powstaniem PZPR z KP PPS w Mielcu wyrzucono 176 członków (M. Krzysztofiński, *PPR w powiecie mieleckim w latach 1944–1948*, [w:] *Mielec i powiat mielecki w latach 1944–1956*, red. Z. Nawrocki, J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 155).

⁶⁷ AIPN Rz, 055/62, t. 2, WUSW, Materiały dotyczące PPS i PPR, Sprawozdanie z pracy Referatu V PUBP w Nisku za lipiec 1948 r., 24 VII 1948 r., k. 92.

(łącznie 83). Inwigilacji poddani byli: ówczesny I sekretarz WK PPS w Rzeszowie i poseł na sejm z tego stronnictwa Władysław Rajkowski⁶⁸ oraz Jan Mirek. Ten ostatni według charakterystyki sporządzonej 6 grudnia 1949 r. przez por. Kazimierza Sieradzkiego: „jest dość trudny do rozgryzienia i jest ogromnie ostrożny. Podczas rozmowy z nim nie wie się, co poza nim się kryje. Chce mieć argumenty na każdy wypadek i w związku z tym postępuje jak typowy oportunist –nikomu się nie narażać i nie naruszać swego spokoju». [...]

W pierwszych początkach na współpracę z PPR jest bardzo ostrożny i był pod wpływem prawicowców. Po widocznym już zaistnieniu połączenia PPR i PPS popiera tę akcję i występuje za połączeniem, lecz stara się w bardzo delikatny sposób bronić prawicowców, jak: Chabaja Kazimierza, Bębna Bron[isława], Pilcha itd. Po wykluczeniu ww. prawicowców z PPS Mirek nie bardzo ich chce całkowicie odsunąć, ale zgadza się i głosi za wykluczeniem.

Po połączeniu PPR i PPS wchodzi w skład KW PZPR i jest członkiem egzekutywy, lecz znów poglądów głośno nie wypowiada. Piastuje on stanowisko wojewody i woli z nikim nie zadzierać, a być w porządku⁶⁹.

W powiecie leskim w październiku 1948 r. weryfikacji członków PPS dokonali szef tamtejszego PUBP wraz z I sekretarzem KP PPR, którzy dodatkowo typowali także kandydatów na członków PK PPS w Lesku⁷⁰. Udział w niszczeniu samodzielności PPS wzięli także członkowie PPR. W lipcu 1948 r. ówczesny kierownik Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Rzeszowie nakazywał członkom partii notować indywidualne wrogie wypowiedzi członków PPS, jak i SL⁷¹.

Pod wpływem nacisków PPR i UB 5 października 1948 r. odbyła się konferencja wojewódzka WK PPS w Rzeszowie. Jej efektem było powołanie nowego WK PPS i zmiana przewodniczącego tej partii. Z WK PPS usunięto dwudziestu dotychczasowych członków. Głównym zadaniem nowo powołanego WK PPS było oczyszczenie szeregów tej partii z „prawicowców i rewizjonistów” z powodu mającego nastąpić w grudniu 1948 r. wchłonięcia PPS przez PPR⁷². W listopadzie Wydział Organizacyjny KW PPR

⁶⁸ AIPN Rz., 055/62, WUSW, Materiały dotyczące PPS i PPR, t. 2, Charakterystyka obiektu Polska Partia Socjalistyczna, 23 XII 1948 r., k. 14.

⁶⁹ AIPN Rz., 061/474, Akta operacyjne dotyczące Jana Mirka, Charakterystyka, 6 XII 1949 r., k. 3. Mirkowi założono 2 maja 1955 r. sprawę ewidencyjno-obszerną. Jak wynika z jej dokumentacji, w 1947 r. w otoczeniu Mirka działał informator o pseudonimie „Kapral”, który m.in. podawał, że: „Mirek Jan przyjmuje u siebie w gabinecie członków PPS, jak mgr. Radwana. W czasie nawiązywania tematu politycznego Mirek do inf. «Kapral» nadmienił, że ogólnie dostaje zarządzenie, że PPS nie może się godzić na zmniejszenie obsady stanowisk w administracji. Mirek nie jest zadowolony, że do administracji przyjmuje się członków PPR, odnośnie czego nadmienił «samych PPR-owców przyjmujecie do pracy»”. W późniejszym okresie informacje na temat Mirka przekazywali także informatorzy o pseudonimach „Michał” i „Sewer”. Ostatecznie prowadzenie sprawy ewidencyjno-obszerną Jana Mirka zaniechano 2 listopada 1956 r. (*ibidem*, k. 4–11).

⁷⁰ J. Pisuliński, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Lesku w latach 1944–1956*, [w:] „Zwyczajny resort”. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 106.

⁷¹ APRz, KW PPR, 29, Wydział Organizacyjny, Narady i posiedzenia Wydziału Organizacyjnego oraz aktywu wojewódzkiego z lat 1947–1948, Odgłosy ostatnich wypadków w Jugosławii, 21 VII 1948 r., k. 80.

⁷² J. Mirek, *op. cit.*, s. 149–150.

wystosował do wszystkich KP i KM PPR województwa rzeszowskiego pismo, w którym nakazał sekretarzom wymienionych gremiów przyjechać 26 listopada 1948 r. na naradę do Rzeszowa z ustalonymi składami KP PZPR. Każdy taki komitet składać się miał z dziesięciu osób, wśród których miało być czterech PPS-owców. Taki sam model działania przyjęto przy ustalaniu członków przyszłych KP i KM PZPR. Wszystkie kandydatury działaczy PPS miały być zaopatrzone w ich charakterystyki sporządzone przez działaczy PPR⁷³.

W grudniu 1948 r. sprawie czystki w szeregach PPS sporo miejsca poświęcił „Biuletyn Sprawozdawczy” Wydziału Organizacyjnego KC PPR. Akcję tę w odniesieniu do województwa rzeszowskiego krytycznie ocenił w nim I sekretarz KW PPR Józef Kalinowski. Wtórował mu Władysław Kozdra, kierownik Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Rzeszowie, pisząc: „PPS przeprowadza czystkę w tak bezplanowy i chaotyczny sposób, że nie jesteśmy w stanie podać liczby wykluczonych. Niemniej jednak wzięli ostry kurs w wyrzucaniu”⁷⁴. Kozdra podawał przykłady, jak przebiegała czystka w poszczególnych powiatowych strukturach PPS: „W Przeworsku i Łąncucie przewodniczący PPS powiedział: «To nie ja wyrzucam, ale sekretarz PPR», w Kolbuszowej aktywiści PPS mówili również, że «wyrzucą PPR i UB», w Mielcu, gdzie zostało wyrzuconych 176 osób, w głosowaniu nikt nie podniósł ręki⁷⁵, w Stalowej Woli kandydaci do wyrzucenia głosowali za wykluczeniem samych siebie”⁷⁶. W skład powstałego w grudniu 1948 r. KW PZPR w Rzeszowie weszło łącznie 43 działaczy. Spośród nich jedynie 13 wywodziło się z dawnej PPS⁷⁷.

ZAKOŃCZENIE

Działające przez kilka lat na Rzeszowszczyźnie struktury „falszywej PPS” były forum ścierania się różnych koncepcji politycznych. Nurt opowiadający się za współpracą z komunistami przy zachowaniu niezależności i podmiotowości ugrupowania był traktowany przez PPR-owców jako przeszkoda utrudniająca przemodelowanie regionalnej sceny politycznej zgodnie z ich zamierzeniami. Wraz z krzepnięciem nowej władzy margines swobody PPS był systematycznie ograniczany przez PPR i związany z nią aparat represji. W okresie tym niektórymi działaczami socjalistycznymi targały

⁷³ APRz, KW PPR, 36, Wydział Organizacyjny, Korespondencja Wydziału Organizacyjnego do KP PPR z lat 1946–1948, Do I sekretarzy komitetów powiatowych i miejskich PPR województwa rzeszowskiego, 22 XI 1948 r., k. 86.

⁷⁴ APRz, KW PPR, 46, Wydział Organizacyjny, Biuletyn informacyjny KC PPR – Referatu Sprawozdawczego Wydziału Organizacyjnego, 1948 r., k. 179.

⁷⁵ Więcej okoliczności dotyczących przebiegu tego głosowania znaleźć można w sprawozdaniu szefa WUBP w Rzeszowie z 4 listopada 1948 r. Ppłk Leonard Siwanowicz pisze w nim: „Były fakty bojkotu weryfikacji powiatowej PPS w kilku powiatach, np. w Mielcu na konferencji powiatowej PPS referowano sprawy o czystości szeregów, po odczytaniu listy wykluczonych czł[onków] przez tow. Mirka i poddaniu pod głosowanie zebrani nie chcieli głosować za usunięciem. Dopiero na zarzut wojewody Mirka, że wszyscy obecni na sali są prawicowcami, przystąpiono do głosowania, gdzie usunięto 178 prawicowców” (AIPN Rz, 04/36, t. 3, Sprawozdania szefa WUBP w Rzeszowie z lat 1948–1949, Raport za okres od 1 X do 30 X 1948 r., 4 XI 1948 r., k. 41). Z raportu wynika, że ze wszystkich KP PPS województwa rzeszowskiego usunięto łącznie 1240 członków PPS.

⁷⁶ APRz, KW PPR, 46, Wydział Organizacyjny, Biuletyn Informacyjny KC PPR ..., k. 179.

⁷⁷ J. Kamińska-Kwak, *op. cit.*, s. 101.

sprzeczności i dylematy powodowane koniecznością dokonania osobistego wyboru pomiędzy akceptacją czy postawą współtworzenia rzeczywistości politycznej, a próbą przeciwstawienia się jej w imię wyznawanych ideałów czy założeń programowych. Przy czym w początkowym okresie „instalowania władzy ludowej” komuniści wykorzystali postawę części socjalistów legitymizując swoją władzę, a potem pozbywając się ich w momencie umocnienia własnej pozycji. Wyrazem tego jest niewielki udział byłych członków PPS w kierowniczych gremiach PZPR po 1948 r. Zaznaczyć też należy, iż na Rzeszowszczyźnie socjaliści cieszyli się ograniczonym poparciem społecznym i dlatego ich pozycja na mapie politycznej województwa rzeszowskiego pośród partii tworzących Blok Demokratyczny była słaba. Tym samym na Rzeszowszczyźnie środowiska socjalistyczne nie stanowiły dla PPR realnego zagrożenia. Raczej traktowane były przez komunistów jako przeszkoda w realizacji własnych celów politycznych. Aczkolwiek pewien niepokój komunistów wywoływał fakt wstępowania w szeregi PPS osób „nieprzyjaznych nowym rządowi”, jak również nadmierny wzrost liczby członków PPS. Proces ten został zahamowany w wyniku „czystki” przeprowadzonej wśród działaczy PPS przed „zjednoczeniem” z PPR przez UB⁷⁸.

Likwidacja samodzielności PPS w grudniu 1948 r. umacniała pozycję komunistów na polskiej scenie politycznej. Zniknięcie z niej PPS było jednoznaczne z przekreśleniem jej koncepcji gospodarczych. Krok ten ograniczył też możliwości działania politycznego znacznych rzesz osób, które niejednokrotnie biernie i świadomie sabotowały wykonanie dyrektyw PPR. Wymuszona „jedność” partii robotniczych była jednym z istotnych etapów procesu sowyetyzacji kraju.

LITERATURA

- [1] 1944 październik 10 – Informacja przedstawiciela KC PPR w Moskwie Leona Finkelszteina o przebiegu konferencji (XXV Kongresu) PPS w Lublinie 10–11 września 1944 r., przekazana instruktorowi WKP(b) Nikolajowi Puchłowowi, [w:] *Polska–ZSRR. Struktury podległości. Dokumenty WKP(b) 1944–1949*, oprac. G.A. Bordiugow, A. Kochański, A. Koseski, G.F. Matwiejew, A. Paczkowski, Warszawa 1995, s. 95–99.
- [2] 1945 maj 23 – Pismo szefa Zarządu VII Głównego Zarządu Politycznego Armii Czerwonej generała-majora Michaila Burcewa do kierownika Wydziału Informacji Międzynarodowej KC WKP(b) Georgi Dymitrowa wraz z wyciągiem z raportu 1. Frontu Ukraińskiego Armii Czerwonej o wzajemnych stosunkach partii polskich, wchodzących do bloku demokratycznego, [w:] *Polska – ZSRR. Struktury podległości. Dokumenty WKP(b) 1944–1949*, oprac. G.A. Bordiugow, A. Kochański, A. Koseski, G.F. Matwiejew, A. Paczkowski, Warszawa 1995, s. 128.
- [3] AAN, KC PPR, 295/IX-290, Wydział Organizacyjny KW PPR, Sprawozdania opisowe z lat 1944–1948, Sprawozdanie za okres od 20 IX do 1 X 1944 r., k. 8.
- [4] AAN, KC PPR, 295/IX-290, Wydział Organizacyjny KW PPR, Sprawozdania opisowe z lat 1944–1948, Sprawozdanie z marca 1945 r., Rzeszów, k. 31.
- [5] AIPN Rz, 055/62, WUSW, Materiały dotyczące PPS i PPR, t. 1, k. 25, 26, 27.

⁷⁸ Jak podaje Andrzej Daszkiewicz w październiku 1946 r. w województwie rzeszowskim było 7745 członków PPR i 8760 członków PPS. W listopadzie 1948 r. proporcje te wyglądały inaczej: 38757 członków PPR i 22861 członków PPS. A. Daszkiewicz, *Droga do zjednoczenia ruchu robotniczego w Polsce południowo – wschodniej 1944 – 1948*, Rzeszów 1989, aneks, tabela nr 5 Ogólna liczba członków PPR i PPS w województwie rzeszowskim w latach 1945 – 1948.

- [6] AIPN Rz, 055/62, WUSW, Materiały dotyczące PPS i PPR, t. 2, Charakterystyka obiektu Polska Partia Socjalistyczna, 23 XII 1948 r., k. 14.
- [7] AIPN Rz, 055/62, t. 2, WUSW, Materiały dotyczące PPS i PPR, Sprawozdanie z pracy Referatu V PUBP w Nisku za lipiec 1948 r., 24 VII 1948 r., k. 92.
- [8] AIPN Rz, 061/474, Akta operacyjne dotyczące Jana Mirka, Charakterystyka, 6 XII 1949 r., k. 3.
- [9] AIPN Rz, 04/36, t. 3, Sprawozdania szefa WUBP w Rzeszowie z lat 1948–1949, Raport za okres od 1 X do 30 X 1948 r., 4 XI 1948 r., k. 41
- [10] APRz, KW PPR, 1, Sekretariat, Wojewódzkie konferencje sprawozdawczo-wyborcze z lat 1944–1947, Protokół Wojewódzkiego Zjazdu PPR, 11 III 1945 r., k. 18.
- [11] APRz, KW PPR, 3, Plenarne posiedzenia KW PPR – protokoły z lat 1944–1948, Protokół plenum KW PPR przy udziale wszystkich I sekretarzy, 5 III 1948 r., k. 32.
- [12] APRz, KW PPR w Rzeszowie, 5, Protokoły egzekutywy KW PPR z lat 1945–1948, Protokół posiedzenia egzekutywy KW PPR w Rzeszowie, 24 IX 1945 r., k. 30–31.
- [13] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie za okres od 20 IX do 1 X 1944 r., k. 2.
- [14] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie z działalności KW PPR za lipiec 1945 r., k. 28–29.
- [15] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR za sierpień 1946 r., k. 34.
- [16] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR za czerwiec 1947 r., k. 46.
- [17] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za październik 1947 r., k. 64.
- [18] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za grudzień 1947 r., k. 80.
- [19] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za styczeń 1948 r., k. 95–97.
- [20] APRz, KW PPR, 8, Sekretariat, Sprawozdania KW PPR z lat 1944–1948, Sprawozdanie KW PPR w Rzeszowie za czerwiec 1948 r., k. 173.
- [21] APRz, KW PPR, 12, Sekretariat, Okólniki sekretariatu KC PPR z lat 1944–1948, Zadania naszej partii, k. 24.
- [22] APRz, KW PPR, 19, Sekretariat, Współpraca partii politycznych – protokoły, sprawozdania i korespondencje z lat 1945–1948, Do Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej na ręce tow. Kalinowskiego Józefa w miejscu, 6 III 1948 r., k. 114–121.
- [23] APRz, KW PPR, 29, Wydział Organizacyjny, Narady i posiedzenia Wydziału Organizacyjnego oraz aktywu wojewódzkiego z lat 1947–1948, Odgłosy ostatnich wypadków w Jugosławii, 21 VII 1948 r., k. 80.
- [24] APRz, KW PPR, 36, Wydział Organizacyjny, Korespondencja Wydziału Organizacyjnego do KP PPR z lat 1946–1948, Do I sekretarzy komitetów powiatowych i miejskich PPR województwa rzeszowskiego, 22 XI 1948 r., k. 86.
- [25] APRz, KW PPR, 46, Wydział Organizacyjny, Biuletyn informacyjny KC PPR – Referatu Sprawozdawczego Wydziału Organizacyjnego, 1948 r., k. 179.
- [26] APRz, WK PPS w Rzeszowie, 24, Sprawozdanie WK PPS w Rzeszowie za okres od 1 II do 26 III 1947 r. do CKW PPS (Wydział Polityczno-Propagandowy), 27 III 1947 r., k. 5.
- [27] APRz, KW PZPR, 14.934, Gwardia Ludowa Podkarpacia, Rozkazy, proklamacje, wspomnienia, Rozkaz nr 3, 11 IX 1944 r., k. 1–2
- [28] Barnaszewski B., *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stromictw*, Warszawa 1996, s. 35–36.
- [29] Brygidyn A., *Sanok między wojną a stanem wojennym*, Krosno [b.r.w.], s. 15.
- [30] Chmielowiec P., *Urząd Bezpieczeństwa w Łańcucie 1944–1956*, Rzeszów 2006, s. 105

- [31] Chmielowiec P., *Urząd Bezpieczeństwa w Brzozowie 1944–1956*, Rzeszów 2008, s. 185, 187–194.
- [32] A. Daszkiewicz, *Droga do zjednoczenia ruchu robotniczego w Polsce południowo – wschodniej 1944 – 1948*, Rzeszów 1989, aneks, tabela nr 5 Ogólna liczba członków PPR i PPS w województwie rzeszowskim w latach 1945 – 1948.
- [33] Daszkiewicz A., *Międzypartyjne stosunki polityczne w Polsce południowo-wschodniej (lata 1944–1947)*, Rzeszów 1987, s. 16.
- [34] Dobosz S., *Przemiany w Małopolsce Środkowej w dobie rewolucji ludowodemokratycznej*, Rzeszów 1984, s. 72.
- [35] Dział „A” – Polityczny. *Sprawozdanie informacyjne za lipiec 1946 r.*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 2: *Lipiec 1946–styczeń 1947*, Wrocław 1997, s. 117.
- [36] Dział „B” *Sprawozdania ZG WiN – sytuacja wewnętrzna*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 3: *Luty–listopad 1947*, Wrocław 1997, s. 202.
- [37] *Dział Polityczny – Sytuacja wewnętrzna w kraju w lutym 1947 r.*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 3: *Luty–listopad 1947*, Wrocław 1997, s. 13–14.
- [38] Itrich-Drabarek J., *Dylematy polskich socjalistów wobec zmian ustrojowych w Polsce (1944–1948)*, [w:] *Rok 1948. Nadzieje i złudzenia polskich socjalistów*, red. M.E. Ożóg, Rzeszów 2000, s. 25.
- [39] Jakimek-Zapart E., *Nie mogłem inaczej żyć... Grypsy Łukasza Ciepłińskiego z celi śmierci*, Kraków 2007.
- [40] Kamińska-Kwak J., *PPR i PPS w powiecie rzeszowskim w latach 1947–1948 na drodze do zjednoczenia*, [w:] *Rok 1948. Nadzieje i złudzenia polskich socjalistów*, red. M.E. Ożóg, Rzeszów 2000, s. 97.
- [41] *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947*, wybór, wstęp i oprac. J. Wrona, Warszawa 1999, s. 14–15.
- [42] Krzysztofiński M., *PPR w powiecie mieleckim w latach 1944–1948*, [w:] *Mielec i powiat mielecki w latach 1944–1956*, red. Z. Nawrocki, J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 155.
- [43] M. Krzysztofiński, *Komuniści na Rzeszowszczyźnie 1918 – 1944/1945*, Rzeszów 2010, s. 305.
- [44] Marszałek J., *Procesy i prześladowania przywódców PPS-WRN w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Szkice. Polemiki. Wspomnienia*, red. R. Spalek, Warszawa 2010, s. 243–273.
- [45] Mirek J., *Ostatnie dni okupacji i pierwsze lata po wyzwoleniu*, [w:] *Ze wspomnień działaczy*, Rzeszów 1966, s. 125–126.
- [46] Nawrocki Z., *Kierownictwo krośnieńskiej bezpieki w latach 1944–1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, C. Nowak, Rzeszów–Krosno 2009, s. 125, 127–128.
- [47] Nawrocki Z., *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 232.
- [48] Osękowski C., *Referendum 30 czerwca 1946 r. w Polsce*, Warszawa 2000, s. 12–14.
- [49] Ostasz G., *Okręg Rzeszowski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”. Model konspiracji, struktura, dzieje*, Rzeszów 2006, s. 140–141, 147–148.
- [50] Ostasz G., *Schemat organizacyjny Okręgu WiN Rzeszów (1945–1947). Uzupełnienia*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1996/8.
- [51] Pisuliński J., *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Lesku w latach 1944–1956*, [w:] „Zwyczajny resort”. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 106.
- [52] Przybysz K., *Partie polityczne Polski Podziemnej 1939–1945*, Warszawa 2006, s. 182–183.

- [53] Siwik A., *Polska Partia Socjalistyczna na emigracji w latach 1945–1956*, Kraków 1998, s. 18–20.
- [54] Spalek R., *Między pragmatyzmem a władzą. Zawłaszczanie PPS w kraju (1944–1948)*, [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Szkice. Polemiki. Wspomnienia*, red. R. Spalek, Warszawa 2010, s. 147–148.
- [55] Syrek W., *Początki władzy komunistycznej w powiecie krośnieńskim (od „wyzwolenia” do powstania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej)*, [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarski, M. Krzysztofiński, C. Nowak, Rzeszów–Krosno 2009, s. 37.
- [56] Szczepański W., *Wspomnienia. Lipiec 1944 – grudzień 1957*, oprac. i red. T. Bereza, M. Gliwa, Rzeszów 2008, s. 98.
- [57] Śliwa M., *Demokracja polska. Idee – ludzie – dzieje*, Warszawa 2010, s. 203–204.
- [58] Śliwa M., *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 225–226.
- [59] Turkowski R., *Polityczny ruch oporu chłopów (1945–1947)*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 1998/12, s. 38.
- [60] *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarski, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007, s. 243.
- [61] *Układ sił politycznych w kraju (załącznik do sprawozdania ZG WiN)*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 3: *Luty–listopad 1947*, Wrocław 1997, s. 92.
- [62] Wieliczko M., *Jasielskie w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa 1974, s. 265.
- [63] Witalec R., *Mirek Jan*, [w:] *Encyklopedia Rzeszowa*, Rzeszów 2004, s. 324; W. Grabowski, *Polska tajna administracja cywilna 1940–1945*, Warszawa 2003, s. 368.
- [64] Woszczak W., *PPS w powiecie lubaczowskim w latach 1947–48*, „Rocznik Lubaczowski” 2000/9–10, s. 183.
- [65] Wrona J., *Rok 1948. Kontynuacja czy czas przełomu w polskim życiu politycznym ?* [w:] *Rok 1948. Nadzieje i złudzenia polskich socjalistów*, red. M.E. Ożóg, Rzeszów 2000, s. 76–77.
- [66] Wrona J., *Wizje państwa i społeczeństwa PPR/PZPR oraz ich realizacja (1944–1989)*, [w:] *Wizje i realia. Studia nad realizacją polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin 2002, s. 57.
- [67] Zagórski A., *Schemat organizacyjny WiN-u (1945–1947). Okręg WiN Rzeszów (próba rekonstrukcji)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1995/6.

POLISH WORKERS' PARTY IN THE FACE OF POLISH SOCIALIST PARTY IN THE YEARS 1944-1948

The elaboration presents the relations between Polish Workers' Party (Polska Partia Robotnicza – PPR) and Polish Socialist Party (Polska Partia Socjalistyczna - PPS) in south-eastern Poland called Rzeszowszczyzna in 1944–1948. The author based his work on the documents of the communist party (PPR) and the records of the regime political police – Office of Public Security (Urząd Bezpieczeństwa Publicznego). The analysis of the mentioned documentation display the process of liquidation of PPS by PPR. Communist party tending towards the complete domination of PPS, at the same time made use of the image of that party by its own propaganda. The process ended in 1948 when PPS was absorbed by PPR as a result of the creating Polish United Workers' Party (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza - PZPR*). There are the examples of the dilemma of the PPS activists, who were forced to select between the defence of their own independence, and the full support of the communism on the other side. The role of the political police was crucial

in that process. The elaboration contribute the complex presentation of the post-war monopolisation of the political area by the communists in Poland.

Keywords: The elaboration, despite regional character, is included to the mainstream historiography, which treats about communism, which was a totalitarian form of political.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.16

Tekst złożono w redakcji: kwiecień 2013

Przyjęto do druku: wrzesień 2013